

DRENTSE VELDNAMEN¹⁾

The field-names of Drente

J. Wieringa²⁾

INLEIDING

Vergeleken met de ons omringende landen is Nederland lange tijd zeer ten achter geweest bij de verzameling en bestudering van veldnamen. In 1897 werd in de Zaanstreek een begin gemaakt. Wat Drente betreft was Ir. K. B. Kluiving één der eersten. Hij verzamelde veel namen van Eext. Later is de zogenoemde Es-commissie van het Drents Genootschap opgericht onder voorzitterschap van Dr. J. Naarding. Deze commissie kreeg na enige tijd de naam Historische Commissie, omdat het niet alleen om de esnamen, maar ook om andere toponiemen gaat en omdat zij zich ook bezig wil houden met de geschiedenis van Drente in het algemeen.

In dit artikel zal in het bijzonder worden ingegaan op de betekenis van de veldnaamkunde voor de geschiedenis van Drente. Bij de samenstelling is een dankbaar gebruik gemaakt van gegevens, die door de Historische Commissie zijn verzameld.

LANDSCHAPSELEMENTEN EN TYPERENDE VELDNAMEN

De belangrijkste elementen waaruit het landschap op het Drents plateau sedert eeuwen bestaat, zijn: es (bouwland), made (groenland) en veld (heide, schapenweide). Deze namen en die van een aantal details van dat landschap komen, zij het soms in wat andere vorm, ook voor in Overijssel en Oost-Gelderland en in het gehele Nedersaksische gebied van Noordwest Duitsland, alsmede in het oosten van Engeland. Dit wijst op een verwantschap, die teruggaat tot de N.W.-Germaanse taal. Enkele van die namen zijn:

Holt	- oud eikenbos	
Hees	- bosje, beuk en eik	} kreupelhout
Dikt	- eikenhakhout, dicht	
Loo	- bos of open plek, meestal in eikenbos	
Woert	- aangeland, erf, hofakker, hofkamp	
Darp	- dorp, oorspronkelijk hoeve, iets omheinds	
Brink	- dorpsplein, oorspr. rand, weide	
Es(k)	- oud bouwlandcomplex	
Aa	- water	
Broek	- moerasbos	
Maode	- maailand, d.w.z. hooiland	
Wis(k)	- weide	
Din(k)ge	- nieuwgewonnen land	
Voord	- doorwaadbare plaats	
Ham	- omheind stuk	

¹⁾ Lezing gehouden voor de studiegroep van het Drenthe College op 7 december 1966.

²⁾ Rayon noord, Stichting voor Bodemkartering.

Mars	– moeras, meer kleiig dan venig
Wuust	– woestenij
Hörst	– met bos begroeide hoogte, ‘nest’
Stroet	– moerassige grond met struikgewas begroeid
Mude	– monding
Riene	– loopje, sloot
Spek	– brug van slieten, twijgen en plaggen
Veld	– heideveld
Marke	– grens(teken), gebied binnen grens
Haor	– hoge schrale rug
Ha, Ho	– hoogte
Hereweg	– legerweg
Knolle	– steile hoogte
Deen	– steil dal

De schrijfwijze is overeenkomstig de uitspraak in de streek, waar de namen thuishoren, in een aantal gevallen overeenkomstig de spelling in oude oorkonden. Aldus wordt de taal waarin de namen zijn ontstaan, zo dicht mogelijk benaderd. Dit is belangrijk, wanneer men door vergelijking van de woordvormen relaties met de taal van andere streken zoekt. Vertaling in de officiële landstaal, die zijn oorsprong buiten het betreffende gebied heeft, is een operatie die vaak tot verminkingen leidt.

BETEKENIS VAN DE VELDNAAMKUNDE VOOR ENKELE TERREINEN VAN ONDERZOEK

Het ligt voor de hand, dat de betekenis van de studie van de Drentse veldnamen verder reikt dan het gebied van de taalverwantschap. Zij draagt onder meer ook bij tot de kennis van de historie en van de bodemgesteldheid van Drente.

Landbouwgeschiedenis. Aan bepaalde namen kan soms worden nagegaan waar de oudste ontginningen binnen een marke liggen en hoe een es zich heeft ontwikkeld tot de huidige vorm. Als het enigszins kan, moet men echter ook de perceelsvormen en de bodemgesteldheid van het betreffende gebied in het onderzoek betrekken. Dit spreekt eigenlijk vanzelf. Louter en alleen op namen afgaan is zeer riskant; men heeft steeds weer andere takken van wetenschap nodig ter toetsing.

De namen in de es kunnen iets vertellen over de gewassen, die vroeger werden verbouwd: *Boonakker*, *Weitakker* (tarwe), *Lienakker* (vlas). Uit sommige namen blijkt, dat behalve de agrarische bevolking ook anderen een deel in de es bezaten. Namen als *Domineesakker* of ouder *Pastoraakker* of nog ouder *Papenakker*, wijzen op eigendom van de kerk en gebruik door de predikant. Ook de volgende namen bevatten bijzonderheden over de desbetreffende gronden. *Deursen* wijst op de aanwezigheid van een dorsveld in de tijd, toen nog gezamenlijk te velde gedorst werd, ‘t *Rot* duidt op het roten van vlas, meestal in het madeland; *plakmao* op plaggen steken aan een hogere rand

van het madeland. De jongere naam *stukken* wijst op verdeling na de markescheiding in de vorige eeuw. Nog niet gescheiden groenlanden noemde men de *mandelanden*. Het waren meestal gemeenschappelijke weiden. *Gloep* is een eendekooi of een smalle doorgang.

Geschiedenis van de bewoning. In Drente is deze uiteraard moeilijk van de landbouwgeschiedenis te scheiden. *De Hof* of de *Olde Hof* wijst meestal op een bisschoppelijke hof. Nauw verbonden met de geschiedenis van Drente zijn de grote wegen.

Er zijn nogal wat percelen, die de naam *Grönnegerweg* of *Grönnegerakker* dragen. Tussen Coevorden en Groningen, en waarschijnlijk ook tussen Steenwijk en Groningen, lagen verschillende wegen met deze naam. Binnen Coevorden draagt het begin van de Groninger weg de naam *Friesestraat*. De weg naar Groningen was meteen ook een weg naar de Friese landen, in dit geval die tussen Eems en Lauwers. Aan de oude Grönnegerweg, tussen Zuid- en Noordsleen liggen de *Grönnegerakkers* en een complex akkers met de naam Friezen Pad. Misschien is dit een andere naam voor *Grönnegerweg*. Een aantal akkers aan de oude Zuidlaarder (Groninger) Weg bij Rolde, die in iets holle ligging tussen twee essen loopt, draagt de naam *Friezenhool*.

Men vindt de naam *Kruisakkers* nogal eens op de es aan een oude weg en niet te ver van het dorp. Wellicht heeft hier een gewijd kruis gestaan.

Aan het eind van de es op enkele honderden meters van een grotere weg placht de galg te staan. Hierop duiden namen als *Galgenwand* te Eext, *Galgenakkers* te Gasselte, *Galgenbarg* te Grollo en Emmen en 't *Galgien* te Zuidsleen.

Op oude burchten duiden de *Börgstukken* bij Eelde en *Börg Voort* bij Zuidlaren. Van de eerste, een ronde burcht, is de plaats bekend. De naam *Schanslanden* bij Valthe zegt iets over een voormalige schans. Vlak bij de *kleikoelen*, ten zuidwesten van Erm, ontdekte Prof. Van Giffen een steenbakkerij. Hier moeten volgens de overlevering de stenen voor de kerk van Sleen gebakken zijn.

Bodemgesteldheid. Bij bepaalde namen horen vaak bepaalde bodemprofielen. De *maden* hebben een dikkere darglaag dan de *broeken*. *Made* betekent maailand; het is hooiland dat 's winters geregeld onder water liep. Daardoor werd het wel vruchtbaar, maar het is te slap voor beweiding. Slechte beweidbaarheid geldt ook voor de *broeken*. De *marsen* hebben in het algemeen zeer weinig of geen dargveen. Het zijn sterk lemige en soms kleiige gronden. Als ze niet al te kleiig zijn, zijn ze vrij goed te beweiden. Een interessante naam in dit verband is *vledder*, *vleer* of *vlier*. Meestal is het groenland met een dikke laag veen, dat een overgang vormt tussen dargveen en hoogveen (mosveen) (De Vries, 1946). De *vledders* liggen dan ook vaak in wat afgelegen hoeken van de beekdalen of in de bovenlopen ervan en grenzen vaak aan een hoogveengebied. Ze komen dus voor op de overgang van voedselrijk beekwater naar arm en zuur veenwater. Spreekt men in Drente van 'veen', dan bedoelt men mosveen en geen dargveen.

Het kaartje van Westdorp (gem. Borger) en omgeving (fig. 1) geeft een

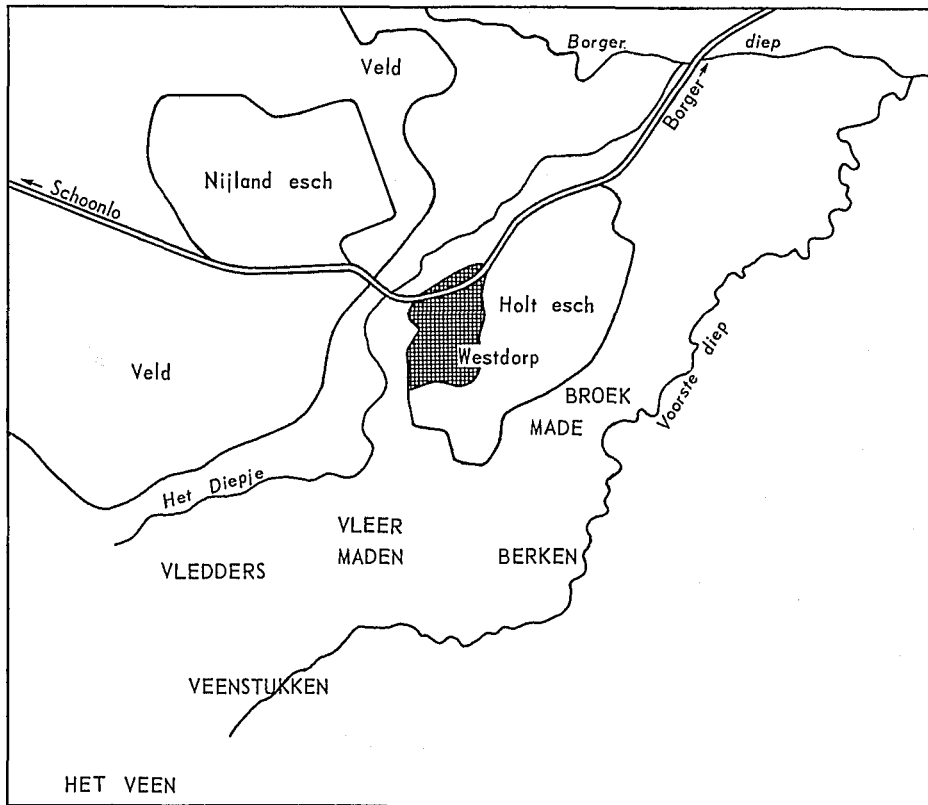

Fig. 1. Veldnamen die voorkomen bij Westdorp, een plaats in het overgangsgebied van voedselrijk zeggebroekveen naar voedselarm mosveen
 Fig. 1. Field-names occurring at Westdorp, a hamlet in the transition area between eutrophic alnus and carex peat and oligotrophic sphagnum peat

goed voorbeeld van veensoort- en veenontginningsnamen langs het in het hoogveengebied ontspringende Voorste Diep. Men kan uit deze namen afleiden dat stroomopwaarts het milieu armer wordt en de ontginning jonger. De naam Westdorp heeft mogelijk de betekenis woest dorp. In het oudsaksisch en het oud-engels was woest: *west* (De Vries, 1945). De plaats ligt met zijn es midden in een broek – dus in moerasbosgebied. Het landschap doet denken aan dat bij Zwinderen, waar men vanaf het dorp achtereenvolgens *maoden*, *broeken*, *vliers*, *wuusten* en *veen* onderscheidt.

Toen men bij de Stichting voor Bodemkartering enige jaren geleden ten behoeve van het systeem van bodemclassificatie voor Nederland (De Bakker en Schelling, 1966) zocht naar aansprekende namen voor verschillende bodemtypen, heeft men hiervoor onder meer een aantal veldnamen gebruikt. Voorbeelden hiervan zijn *holtpodzol*-, *looppodzol*-, *haarpodzol*- en *veldpodzolgronden*. De beide eerste vertonen aan het bovenste deel van het profiel duidelijk de invloed van een langdurige bosbegroeiing, de beide laatste

van een heidebegroeiing. *Broekeerdgronden* hebben een dunne dargveenbovengrond (veen van bosresten en zegge).

Geschiedenis van de flora en fauna. Sommige namen verschaffen inlichtingen over vroegere begroeiingen.

Eekharst (Emmermade) betekent zandkop met eikenbosje,

Bokharst (Coevordermade) betekent zandkop met beukenbosje,

Eldersloo (Rolde) betekent elzenbos,

Ijhorst, beter *Yhörst* (net in Overijssel) duidt op de aanwezigheid van de Yw of taxisboom,

Sprakelhörst bij Oosterhesselen duidt op vuilboom,

Askharst bij Dalen op essenboom,

Danakker op de Emmer Es op denneboom.

Ellert en Brammert zijn mogelijk twee bosjes geweest op het *Ellertsveld*, respectievelijk een elzen- en brembosje, misschien ter plaatse van de *Brammerts-
hoop* en de *Ellertshaar*. De naam *Heselakkers* op verschillende essen duidt op de aanwezigheid van de hazelaar.

Ook zijn er namen, die op de aanwezigheid van bepaalde diersoorten in vroegere tijden wijzen.

Bever: *Beverloo* betekent beverbos aan het Schoonebekerdiep bij Coevorden.

Eland (oude naam 'elg'): mogelijk in de namen *Elveen* bij Langelo en *Elands-
veen* bij Aalden.

Wolf: *Wolfsbargen* bij Emmen, *Wolf Es* bij Sleen, *Wolfskoelen* bij Gees.

De das heet in de provincies Groningen en Drente 'greven'. De naam *Grevenakker*, o.a. bij Sleen, kan ermee in verband staan, maar kan ook op graven duiden.

Ever of wildzwijn: *Everend* bij Den Hool.

Kraanvogel: *Kraanlanden* aan de Peizerweg bij Groningen. *Kraanhals* is een smal, krom perceel bij Noord-Barge. De kraanvogel broedt nu alleen nog in Midden- en Noord-Europa.

Scheethaar is de fraaie naam van een zandkop in het madeland ten zuiden van Erm. Hij duidt op de vele uitwerpselen van vogels, vooral van ganzen, die zich daar 's winters bij opwellend, nog open water ophielden. *Ganzenplat* in het madeland onder Dalen wijst ook op een verzamelplaats van vogels bij open water in de winter. *Aolmaod* en *Stalmaod* wijzen op paling en paling-
vangst, onder meer bij Wachtum.

Archeologie en mythologie. Een hunebed – het kan ook een verdwenen hunebed zijn – vindt men vaak vermeld in de naam *Stienbarg*, soms ook in *Stienakker*. De laatste kan ook een stenige akker zijn. *Bargakkers* bij Borger en *Negenbarg* bij Sleen wijzen op voormalige grafheuvels. Op oude graven, d.w.z. een urnenveld of een rijengrafveld, kunnen de namen *Grevenakker* en *Kistgraven* betrekking hebben.

Een hoge akker aan het Loneridep bij Ballo heet *Boze Geesten*. Hierin zijn veel urnscherven gevonden; mogelijk ligt hier een urnenveld. Volgens het Drents Sagenboek (Sinninghe, 1944) waart hier een geest genaamd Oelerik

rond. Oelerik durft echter het kruispunt bij de *Vuurbargen* niet over te steken. Ook komt hier de naam *Brandbargen* voor. Beide namen duiden op grafheuvels, die gebouwd zijn over crematie-brandstapels uit de ijzertijd (omstreeks het begin van de jaartelling). Eén der grootste grafheuvels uit deze omgeving heet *Witte Mariabarg*. Het is een neolithische grafheuvel. Mogelijk is het een gechristianiseerde Witte Wievenbarg.

Uit het jaar 1950 dateert de volgende mededeling van een oude scheper uit Grollo over het *Heilige Bos*, gelegen aan het Amerdiepje, een brontak van de Drentse Aa. Vroeger heette dit bos 't *Hillige Wold*. 'En daor', aldus de scheper, 'wuren ze geheiligd'. Bij het scheuren van dit perceel in de oorlog vond men er grote ronde asplekken, die kennelijk afkomstig waren van brandstapels. Werden hier lichamen gecremeerd en wierp men, net als in India, de as in de heilige rivier (hier de Aa) of vond hier de inwijding der jonge mannen plaats?

Bij Hees in de gemeente Ruinen ligt de *Hunnenkloosterberg*, althans zo staat het op de kaart. Maar volgens Poortman (Poortman, 1951) spreekt men van de *Hunnegloobarg*. Een eigenaardige naam. Prof. Waterbolk vond hier een standvoetbeker uit het late Neolithicum (ca. 2000 v. Chr.). Hier zouden de reuzen of 'hunnen' vergaderd hebben. Eén hunner zou er begraven liggen in een gouden kist. Ook spookt er een oude wijze vrouw, een wikkerse of wikwief, die daar spreekuur hield. En zo zijn er waarschijnlijk nog veel meer verhalen, gekoppeld aan oude namen en oudheidkundige vondsten.

Taalgeschiedenis. Dr. Buning (1965) wijst in zijn 'Geschiedenis van Drenthe' op de theorie van Prof. Heeroma, volgens welke in Nederland benoorden de grote rivieren en in N.W.-Duitsland ongeveer vanaf het begin der jaartelling het 'Ingweoons', het 'N.W.-Germaans', oftewel de 'Noordtaal' werd gesproken. De Angelen en Saksen, afkomstig uit Sleeswijk en Holstein, trokken omstreeks 350 na Chr. westwaarts. Een deel vestigde zich in het terpengebied langs onze noordkust en een klein deel ook in Drente. Later, omstreeks 450 na Chr., veroverden ze een groot deel van het Britse eiland, het huidige Engeland. Door hun invloed werd na omstreeks 500 na Chr. ook in het zuidoostelijke deel van het Britse eiland, het Ingweoons gesproken.

In Oost-Nederland werd deze Noordtaal vanaf de Karolingische periode – omstreeks 800 na Chr. – geleidelijk aan overspoeld door Frankische invloeden. Dit duurde volgens Prof. Heeroma tot ca. 1200 na Chr. In de tussentijdse periode voltrok zich dus een belangrijke taalverandering, die de sterk op het tegenwoordige Fries en Engels lijkende taal omhoog tot een taal, die veel meer op het tegenwoordige Drents lijkt en die volgens Prof. Heeroma meer Frankisch dan Ingweoons is. Prof. Heeroma zegt, dat hij deze taalverandering niet nader kan dateren dan tussen 800 en 1200, maar dat archeologen en historici misschien nauwere tijdgrenzen kunnen aangeven (Heeroma, 1964).

Nu zijn er in Drente een aantal namen, die nogal sterk afwijken, speciaal in de klinkers, van het tegenwoordige Drents, bijvoorbeeld enkele met *haan*: *Haanharst* (Dalen) = 'hoge horst' en *Hanekamp* (Beilen) = 'hoge kamp'.

Ook in Engeland en N.W.-Duitsland is *ha* en *ho* bekend voor hoogte in perceelsnamen. Het Engelse 'Hanley' betekent hetzelfde als Hoge Loo. Hannover betekent hoge oever. Uit de verbreiding van de ha-namen mag men wellicht afleiden, dat ze voortgekomen zijn uit typisch Ingweonse woorden. Interessant is ook, dat de Es ten noorden van Hyken *Nastering Es* heet. Er is een tijd geweest, dat men eerder iets in oost en west uitdrukte dan in noord en zuid. Betekent Nastering den Aster Eng = de Ooster Es? Het is een nogal gewaagde veronderstelling. Als zij juist is, zou de naam een ingweonisme kunnen zijn.

Merkwaardig zijn ook de vele *Zwarte Waters* in Drente. Ze liggen meestal op een markegrens, bijvoorbeeld tussen Assen en Peeloo, Gieten en Eext, Borger en Gasselte, Pesse en Drijber. Verder is er tussen Linde en Kerkenbos het *Zwarte Gat*. De bekende *Zwartendijkster Schans* bij Een is waarschijnlijk genoemd naar de *Zwarte Dijk*, een grensweg tussen Friesland en Drente. Ook lag in die buurt een grensstroompje, de *Swarte Rydt*. Waarschijnlijk is in al deze gevallen 'zwart' een verbastering van *swat*, een zeer oud woord dat evenals het Friese *swette* grens betekent.

Het signaleren van een Ingweonse vorm, zoals *Haanakker* i.p.v. *Hoonakker* kan er op duiden dat het bewuste perceel vóór 800 à 1200 zijn naam gekregen heeft. Het moet in ieder geval in die periode of al eerder zijn ontgonnen. Men moet echter zeer voorzichtig zijn en een voldoende aantal andere aanwijzingen hebben, alvorens men conclusies mag trekken.

Een voorbeeld van aanwijzingen uit bodemkundig onderzoek betreft de plaats Ter Aard, die met twee esjes op een kleine hoogte midden in een groot, wat moerassig gebied ligt. Dr. De Vries (1945) schreef in zijn 'Drentse Plaatsnamen' over Ter Aard (gem. Vries), dat het in een oorkonde van 1335 *Arth* genoemd wordt. Iets later *Aerd*. Volgens De Vries betekent art of aerd bebouwd land, geakkerd land. Hij voegt er aan toe: 'Het kan dus zijn, maar blijft onbewijsbaar, dat onze streek eerder dan de omgeving als bouwland in gebruik werd genomen. Over andere plaatsnamen met aard hoop ik, dat elders beter licht zal schijnen'. Nu is bij een bodemkartering een complex zgn. Celtic Fields of raatakkers tussen de twee essen gevonden. Misschien zijn deze in de vroege Middeleeuwen nog in gebruik geweest en is men later van deze perceelsvormen overgegaan naar meer langwerpige esakkers. In ieder geval werd in deze omgeving al vroeg landbouw bedreven.

Merkwaardig genoeg is arth of ard ook de Oudgermaanse naam voor de nog niet kerende ploeg, waarmee de raatakkers worden bewerkt. Het komt namelijk meer voor, dat bouwland de naam krijgt van een soort ploeg of van een bepaalde bewerking met de ploeg.

Volgens Prof. Heeroma (1964) is Oost-Nederland en dus ook Drente onder Westfaalse taalinvloed gekomen in de periode van ca. 1200 tot 1400. In Friesland en de Ommelanden (Westerkwartier, Hunsingo, Fivelingo en Oldambt) alsmede in Oost-Friesland kon het Ingweoons zich in het Fries handhaven. Friese invloed vindt men dan ook voornamelijk in Noord-Drente. De naam *Jarden* bij Roden, Vries en Zuidlaren is de Friese vorm van *goorn*, d.w.z. tuin. Ook de *Bitse* (= beek) bij Roden wijst op Friese invloed

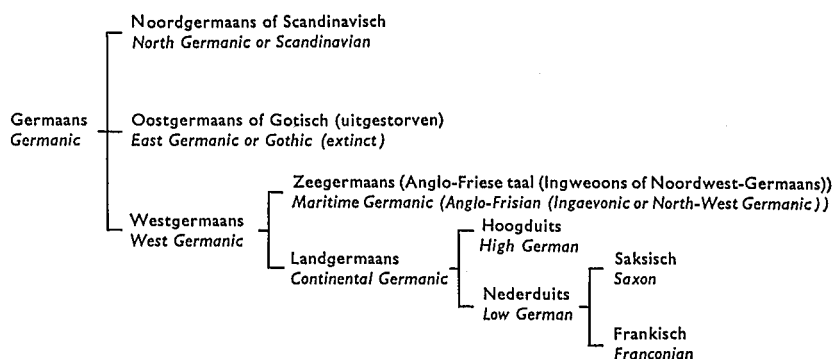

Fig. 2. De onderlinge samenhang van enkele Germaanse talen
 Fig. 2. Relationship of some Germanic languages to each other

(Naarding, 1948). Volgens deze auteur werd de taal der Ommelanden in de periode tussen 1300 en 1600 door Westfaalse invloeden voor een groot deel 'ontfriet' en ontstond het Gronings met zijn ou's en ai's. Vele Ommelander toponiemen wijzen echter nog duidelijk op de Friese, tevens Ingweoonse, periode (Heeroma en Naarding, 1961).

TENSLLOTTE

De duizenden veldnamen van Drente vormen samen een boek, waarin veel van het Drentse verleden staat opgetekend. Ik ben mij er terdege van bewust, dat ik mij met de verklaring van die geschiedenis op glad ijs heb begeven. Moge ter verontschuldiging worden aangevoerd, dat het slechts de bedoeling was de lezer een blik in dit interessante boek te gunnen.

SUMMARY

The chief elements of the Drenthe landscape are the 'essen' (arable land), the 'maden' (meadows) and the 'velden' (heaths). The meaning of these and other names is defined in the present article. The writer also stresses the value of field-name study for various branches of science.

LITERATUUR

- De Bakker, H. en J. Schelling*, 1966: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland. De hogere niveaus.* Wageningen.
- Buning, L.*, 1965: *Land en volk van Drente in het verleden. Deel I, tot ± 1600; Deel II, ± 1600 tot heden. Lezing gehouden voor de studiegroepen van het Drente College.* Drents Genootschap, Assen.
- Bückmann, L.*, 1914: *Orts und Flurnamen. Lüneburger-Heimatbuch, Band II, Bremen.*
- Heeroma, K. en J. Naarding*, 1961: *De ontfriësing van Groningen.* Zuidlaren.
- Heeroma, K., e.a.*, 1964: *Oostnederlands.* Den Bosch.
- Heweln, B. van en J. Wieringa*, 1958: *Veldnamen in het Zuidenveld (Dr.) Nieuwe Drentse Volksalmanak,* Assen.
- Naarding, J.*, 1948: *De Drenten en hun taal.* Diss. Assen.
- Poortman, J.*, 1951: *Drentse sagen, legenden en volksverhalen. In Drente; een handboek voor het kennen van het Drentse leven in voorbije eeuwen. Tweede boek.* Meppel.

- Schönfeld, M.*, 1949: Veldnamen in Nederland. Amsterdam.
- Sinninghe, J. R. W.*, 1944: Drents Sagenboek. Bussum.
- Vries, W. de*, 1945: Drentse plaatsnamen. Assen.
- Vries, W. de*, 1946: Groninger plaatsnamen. Groningen.
- Wieringa, J.*, 1963: Bodemkundige en toponymische verkenning in de marke van Wachtum (Dr.). Driemaandelijks bladen no. 2/3. Zuidlaren.
- Wijngaarden, A. van en J. van de Peppel*, 1964: The Badger, *Meles meles* (L.) in the Netherlands. Lutra, orgaan van de vereniging voor Zoogdierkunde en zoogdierbescherming. Volume 6, no. 1 en 2.